

Janusz Borucki

Synod diecezji kujawskiej i pomorskiej z 1586 roku

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 46/3-4, 227-245

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JANUSZ BORUCKI

SYNOD DIECEZJI KUJAWSKIEJ I POMORSKIEJ Z 1586 ROKU

T r e ś ć: Wstęp. – 1. Zwołanie i przebieg synodu. 1.1. Przygotowania do synodu. 1. 2. Zwołanie synodu. 1.3. Przebieg obrad synodalnych. – 2. Analiza źródłowa statutów. 2.1. Sobór Trydencki. 2.1.1. Sesja I. 2.1.2. Sesja II. 2.2. Dokumenty papieskie. 2.2.1. Sesja I. 2.2.2. Sesja II. 2.3. Statuty synodów prowincjalnych. – 3. Problematyka statutów. 3.1. Obrona wiary katolickiej. 3.2. Sprawowanie i przyjmowanie sakramentów świętych. 3.3. Inne formy kultu Bożego oraz czasy i miejsca święte. 3.4. Beneficja i obowiązki beneficjantów. 3.5. Urzędy diecezjalne. 3.6. Karność kapłańska. 3.7. Życie zakonne. 3.8. Seminarium duchowne. 3.9. Dobra doczesne Kościoła. – Zakończenie.

Wstęp

Po zakończeniu Soboru Watykańskiego II ożywiła się działalność synodalna w Kościele katolickim. Odbывают się nie tylko krajowe konferencje biskupów, synody regionalne i diecezjalne, ale działa też najnowsza instytucja synodalna – synod biskupów pod przewodnictwem papieża. Sobór bowiem wydał w tej sprawie wyraźną dyrektywę: „*Obecny święty Sobór powszechny wyraża życzenie, by czcigodne instytucje soborów i synodów nabrały nowej mocy, dzięki czemu można by należycie i skuteczniej zatroszczyć się o wzrost wiary i zachowanie karności w różnych kościołach stosownie do okoliczności czasu*”¹. Aktywność synodalną tłumaczy też w pewnej mierze pełniejsze uświadomienie zasady kolegialności i pomocniczości w życiu Kościoła.

W ciągu wieków dzieje zapisały wiele chlubnych kart o synodach w Kościele i w Polsce. Diecezja włocławska, przez kilka stuleci na-

---

¹ Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, nr 36, Tekst polski, Poznań 1968, s. 251.

zywana kujawską i pomorską, posiada bogaty dorobek ustawodawstwa synodalnego, szczególnie w okresie wprowadzania w życie reformistycznych dekretów Soboru Trydenckiego w wieku XVI i XVII. Pierwszymi synodami, które nawiązały do reformy soborowej, były dwa synody diecezjalne biskupa Stanisława Karnkowskiego (1567-1581) z 1568 i 1579 r. Rozpoczętą – przez biskupa Karnkowskiego – recepcję reformistycznych dekretów Tridentinum, kontynuował jego następca biskup Hieronim Rozrażewski (1581-1600). W czasie swoich rządów w diecezji kujawskiej i pomorskiej biskup Rozrażewski odbył siedem synodów: w Gdańsku dla archidiaconatu pomorskiego w 1585 r., w Subkowach dla archidiaconatu pomorskiego w 1589, 1590 i 1598 r., we Włocławku diecezjalne w 1586 i 1590 r., i w Raciążku diecezjalny w 1589 r. Zwoływanie oddzielnych synodów dla archidiaconatu pomorskiego spowodowały głównie dwa czynniki, jego wielkość oraz zagrożenie ze strony reformacji protestanckiej. Z siedmiu synodów biskupa Rozrażewskiego największe znaczenie dla życia diecezji miał pierwszy synod diecezjalny z 1586 roku².

1. Zwołanie i przebieg synodu

Pierwszy z trzech synodów diecezjalnych odbył się pod przewodnictwem biskupa Rozrażewskiego w katedrze we Włocławku w dniach 3 i 4 września 1586 roku.

1.1. Przygotowania do synodu

Było przyjętym w Polsce zwyczajem, że biskup zapowiadał synod na 5 do 6-ciu tygodni przed terminem jego rozpoczęcia. Konieczne to było w celu przygotowania materiału do obrad synodalnych, odprawienia modłów, często postów, a zwłaszcza by wieść o synodzie dotarła do wszystkich zainteresowanych kapłanów. Biskup Rozrażewski zwołał swój pierwszy synod diecezjalny okólnikiem konwokacyjnym napisanym na zamku w Raciążku 16 lipca 1586 roku³.

Na sześć dni przed wydaniem okólnika konwokacyjnego w liście adresowanym do Józefa Konarzewskiego – archidiacona wło-

---

² Zob. S. Librowski, *Biskup Hieronim Rozrażewski jako humanista i mecenas*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 11 (1965) s. 255.

³ Zob. *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1890, s. 95.

clawskiego, Jana Kostki – archidiakona pomorskiego i Tomasza Zakrzewskiego – archidiakona kruszwickiego, biskup Rozrażewski poinformował wyżej wymienionych archidiakonów o zamiarze zwołania synodu diecezjalnego w pierwszych dniach września. W dalszej części listu przypomniał archidiakonom, że tego typu synod, zgodnie z prawem i tradycją, zwykły poprzedzać wizytacje archidiakonatów w celu lepszego zapoznania się ze stanem kościołów, duchowieństwa, osób świeckich, a także innych spraw. Dlatego też na podstawie posłuszeństwa biskupowi oraz pod sankcją kar zawartych w prawie powszechnym i statutach prowincjalnych, nakazał archidiakonom staranne przeprowadzenie tychże wizytacji. Każdy z archidiakonów, po zakończeniu wizytacji miał przygotować sprawozdanie i do końca sierpnia oddać je biskupowi⁴.

Aby przyszłe obrady synodalne odbyły się szczęśliwie i z pożytkiem dla diecezji, biskup Rozrażewski nakazał duchowieństwu pod karą pieniężnymi i ekskomuniki, aby od dnia otrzymania wiadomości o zwołaniu synodu aż do jego zakończenia odbywali w swoich parafiach procesje z okolicznościowymi modlitwami, a na zakończenie Mszy św. odmawiali modlitwy w intencji synodu⁵.

1.2. Zwołanie synodu

Motywy zwołania synodu biskup podał w okólniku konwokacyjnym. W swoim piśmie wspominał, iż od początku rządów w diecezji kujawskiej i pomorskiej przyświecała mu myśl zwołania synodu diecezjalnego, w celu zrealizowania postanowień Soboru Trydenckiego, jednak liczne przeszkody wynikające z wewnętrznych trudności diecezji i państwa oraz brak należytej wiedzy o stanie diecezji zmusiły go do odłożenia tej decyzji⁶.

Wezwanym na synod biskup nakazał, aby mając na uwadze cnotę posłuszeństwa i pod karą ekskomuniki i pieniężnymi, stawili się na czas w wyznaczonym miejscu. Wezwani mieli być ubrani w komże ze stułami i inny odpowiedni strój, stosowny do ich stanu. Wszyscy wezwani mieli się stawić osobiście, ci zaś, którzy na skutek poważnej przyczyny nie mogli przybyć, zostali zobowiązani do wysła-

⁴ Tamże.

⁵ Tamże, s. 97, 128.

⁶ Tamże, s. 96.

nia na synod swoich zastępców oraz przedstawienia wiarygodnych usprawiedliwień⁷.

W okólniku konwokacyjnym biskup Rozrażewski podał również sposób w jaki wezwani na synod mieli zapoznać się z jego treścią. Podpisane i opieczetowane przez oficjałów okólniki miały wędrować do poszczególnych rządców kościołów, każdy z nich po zapoznaniu się z treścią dokumentu miał na odwrocie odnotować dzień jego ogłoszenia i niezwłocznie przekazać do najbliższego sąsiada, nie innego jednak jak ze swojego dekanatu, a ostatni miał oddać go biskupowi na synodzie⁸.

1.3. Przebieg obrad synodalnych

Na rozpoczęcie obrad synodalnych pasterz diecezji odprawił Mszę św. o Duchu Świętym, kazanie natomiast wygłosił jezuitski teolog Artur Faunet. Na zakończenie Mszy św. wszyscy zebrani odśpiewali hymn do Ducha Świętego *Veni Creator*, biskup zaś odmówił modlitwy na rozpoczęcie synodu zamieszczone w pontyfikale rzymskim⁹.

Przed rozpoczęciem synodu przedstawiany był zwykle, przez samego biskupa lub przewodniczącego synodu, porządek obrad. Protokół synodu z 1586 roku zawiera 18 punktów stanowiących propozycje tematów do rozważenia w czasie dwudniowych obrad¹⁰.

W trakcie pierwszego dnia obrad rozważono 16 tematów zaproponowanych przez biskupa w propozycjach synodalnych. Na rozpoczęcie drugiego dnia synodu została uroczystie odśpiewana przez ks. dziekana Msza św. o Błogosławionej Maryi Dziewicy, patronce synodu. Zachowane akta synodu nie podają ani nazwiska dziekana, który odprawił Mszę św., ani treści wygłoszonego przez niego kazania. Po Mszy św. biskup Rozrażewski przypomniał uczestnikom to, co miało miejsce w pierwszym dniu synodu i przystąpił do dalszych obrad¹¹.

Po zakończeniu obrad przystąpiono do ostatnich formalności synodalnych. Sprawdzone listę obecności i wysłuchano zastępców

---

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, s. 97.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 98-99.

¹¹ Tamże, s. 105.

tych, którzy byli wezwani na synod, a nie przybyli. Po sprawdzeniu obecności rozpatrzono sprawy sporne oraz ukarano tych kapłanów, którzy zaniedbywali swoje obowiązki.

Po zatwierdzeniu, za zgodą zebranych, wszystkich postanowień synodalnych, przewodniczący synodu przystąpił do ceremonii liturgicznych kończących obrady synodalne. Zebrani w katedrze uczestnicy synodu odśpiewali hymn dziękczynny *Te Deum laudamus*, a biskup odmówił zwyczajowe modlitwy¹².

2. Analiza źródłowa statutów

Statuty synodu wrocławskiego z 1586 r. wyróżniają się bardzo bogatą dokumentacją źródłową. Redaktor artykułów synodalnych obficie korzystał z dekretów Soboru Trydenckiego, dokumentów papieskich, a także ze statutów synodów prowincjalnych.

2.1. Sobór Trydencki

Dekrety trydenckie stanowiły dla Hieronima Rozrażewskiego biskupa – reformatora niewątpliwie główne narzędzie i wiodące źródło, na którym oparł program odnowy diecezji. Nic też dziwnego, że reformistyczne postanowienia Tridentinum są najobficiej cytowane w jego statutach. One właśnie stanowiły inspirację dla realizacji zaplanowanej reformy życia religijnego w diecezji. Na dekrety trydenckie powołują się następujące fragmenty synodu:

W okólniku konwokacyjnym, w którym biskup wyznaczył zwołanie synodu, wśród wielu podstaw do jego zwołania wskazuje na „*nakazy Soboru Trydenckiego*”. Niewątpliwie jest to wyraźne powołanie się na postanowienie soborowe odnośnie częstotliwości zwoływania synodów prowincjalnych i diecezjalnych¹³.

2.1.1. Sesja I (3 września 1586 r.)

1. W artykule 1 – zobowiązując uczestników synodu do złożenia przysięgi posłuszeństwa papieżowi i wyznania wiary, powołano się na zarządzenie soborowe¹⁴.

¹² Tamże, s. 114-115.

¹³ Canones and decrees of the Council of Trent. Original text with English translation, St. Louis – London 155 (dalej jako Conc. Trid.), sess. 24, c. 2 de ref.

¹⁴ Tamże, sess. 25, c. 2 de ref.

2. Artykuł 2 – mówiący o odnowieniu seminarium duchownego, odwołuje się do uchwał trydenckich w tym względzie¹⁵.

3. W artykule 3 – w którym postanowiono zakupić nowe mszały i brewiarze oraz ujednoczyć liturgię w całej diecezji, prawodawca synodalny odwołuje się do odnośnego postanowienia soborowego¹⁶.

4. W artykule 4 – prawodawca postanowił aby dekret soborowy *Tametsi*¹⁷, został ogłoszony i wyjaśniony we wszystkich kościołach parafialnych. Nawiązując do powyższego dekretu, zakazał kapłanom błogosławić małżeństwa bez zgody proboszcza nupturientów, proboszczom natomiast nakazał prowadzenie ksiąg zaślubionych.

5. Artykuł 5 – dotyczący ustanowienia na synodzie egzaminatorów synodalnych, wspomina o uchwałach trydenckich w tym przedmiocie¹⁸.

6. Artykuł 6 – wyznaczając osoby, którym Stolica Apostolska mogłaby powierzyć prowadzenie spraw sądowych, powołuje się na odnośne dekrety trydenckie¹⁹.

7. W artykule 7 – nakazano administratorom schronisk i szpitali aby, zgodnie z uchwałami Soboru Trydenckiego²⁰, co roku przedstawiali biskupowi lub jego delegatowi sprawozdanie finansowe ze swojej działalności.

8. W artykule 8 – postanowiono wystąpić do Stolicy Apostolskiej o dyspensę od dekretu soborowego zakazującego kumulacji beneficjów²¹.

9. Idąc – w artykule 12 – za postanowieniami Soboru Trydenckiego²², synod opublikował postępowanie procesowe przeciwko nieprawnie sprawującym urząd notariusza.

2.1.2. Sesja II (4 września 1586 r.)

1. Artykuł 5 – *Religiosi et monachi ad quid teneantur*, w sprawie wyboru opatów, prepozytów i przełożonych zakonnych, poleca zakonnikom zachowywać przepisy Soboru Trydenckiego²³.

---

¹⁵ Tamże, sess. 23, c. 18 de ref.

¹⁶ Tamże, sess. 25 de ind. libr.

¹⁷ Tamże, sess. 24 de ref. matrim.

¹⁸ Tamże, sess. 25, c. 2 de ref.; sess. 24, c. 18 de ref.

¹⁹ Tamże, sess. 25, c. 2 de ref.

²⁰ Tamże, sess. 22, c. 9 de ref.

²¹ Tamże, sess. 24, c. 17 de ref.

²² Tamże, sess. 22, c. 10 de ref.

²³ Tamże, sess. 25, c. 6 de reg. et monial.

2. Artykuł 8 – *Circa baptismum*, przy wyjaśnianiu istoty pokrewieństwa duchowego powstałego podczas chrztu, odwołuje się do dekretu soborowego²⁴.

3. Artykuł 11 – *Circa matrimonium*, czerpie z soborowego dekretu *Tametsi* gdy: nakazuje trzykrotne wygłoszenie zapowiedzi²⁵, zwraca uwagę na przeszkodę pokrewieństwa²⁶, w przypadku zawierania małżeństwa przez tułaczy nakazuje kapłanom upewnić się czy któryś z nupturientów nie jest związany przeszkodą węzła małżeńskiego²⁷, nakazuje ogłaszać publicznie czas w jakim sobór zabronił celebrowania sakramentu małżeństwa²⁸, poucza kapłanów aby zachęcali nupturientów do spowiedzi i Komunii św. przed ślubem²⁹, wyjaśnia przeszkodę pokrewieństwa³⁰.

4. Artykuł 14 – *Beneficiorum ratio*, poświęcony obowiązkowi rezydencji beneficjatorów, odwołuje się do uchwał trydenckich w tym względzie³¹.

W posługiwaniu się prawem trydenckim redaktorzy statutów synodalnych w większości przytaczali tylko istotną jego treść. Posługując się sformułowaniami trydenckimi, dokonywali z reguły tylko przeróbek stylistycznych w celu dostosowania prawa soborowego do potrzeb diecezji. Dla przykładu wystarczy wziąć dekret Soboru Trydenckiego mówiący o przeszkodzie pokrewieństwa duchowego. W artykule 8 *Circa baptismum* cytowany jest dekret Conc. Trid., sess. 5, c. 2, który brzmi:

„Unus et una a parochio designentur, qui puerum de fonte levent quos et baptizatique parentes spiritualis contrahitur, nec non inter baptizantem et baptizatum, baptizantis patrem et matrem. Si qui praeter hos honoris causa adhibiti fuerint, dummodo deputati non fuerint, compatres non sunt, nec spiritualem contrahunt cognationem”³².

Tymczasem tekst dekretu Soboru Trydenckiego, na którym opiera się powyższy artykuł synodalny, ma następujące brzmienie: „Volens

²⁴ Tamże, sess. 24, c. 2 de ref. matrim.

²⁵ Tamże, sess. 24, c. 1 de ref. matrim.

²⁶ Tamże, sess. 24, c. 5 de ref. matrim.

²⁷ Tamże, sess. 24, c. 7. de ref. matrim.

²⁸ Tamże, sess. 24, c. 10 de ref. matrim.

²⁹ Tamże, sess. 24, c. 1 de ref. matrim.

³⁰ Tamże, sess. 24, c. 6 de ref. matrim.

³¹ Tamże, sess. 23, c. 1 de ref.

³² *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 111.

itaque sancta synodus huic incommodo providere, et a cognationis spiritualis impedimento incipiens, statuit, ut unus tantum, sive vir sive mulier, juxta sacrorum canonum instituta, vel ad summum unus et una baptizatum de baptismo sescipiant, inter quos ac baptizatum ipsum, et illius patrem et matrem, necnon inter baptizantem et baptizatum, baptizatique ac matrem tantum spiritualis cognatio contrahatur³³.

Porównując wyżej przytoczone teksty artykułu synodalnego i Soboru Trydenckiego dostrzega się tu i tam prawie jednakową treść, choć w innych sformułowaniach słownych. Formalna przeróbka dekretów soborowych w artykułach synodalnych nie jest jednak bez znaczenia. Sucho brzmiące przepisy soborowe odzywały się w artykułach synodalnych jakby osobistym wezwaniem i wyrazem woli ustawodawczej biskupa. Dlatego swym ujęciem silniej oddziaływały na czytelnika.

2.2. Dokumenty papieskie

Dowodem na bogactwo treści źródłowej uchwał synodalnych są także często wspomniane ustawy papieża potrydenckich, które uzupełniały wciąż luki w prawie kościelnym. Wprawdzie Sobór Trydencki był na wskroś reformującym życie Kościoła, to jednak ciągle nowe sytuacje i problemy musiały być normowane i rozwiązywane aktami papieskich rozporządzeń. Na papieskie rozporządzenia powołują się następujące artykuły synodu biskupa Rozrażewskiego:

2.2.1. Sesja I

1. W artykule 1 – uczestnicy synodu zostali zobowiązani do złożenia wyznania wiary stosownie do formy i treści zamieszczonej w konstytucji Piusa IV³⁴.

2. Prawodawca synodalny, w artykule 14, mówiąc o odzyskaniu dóbr zakonnych alienowanych przez opatów, powołał się na „*kanony papieża*”, Pawła II i Pawła IV³⁵.

2.2.2. Sesja II

1. W artykule 9 – *Circa poenitentiam*, powołując się na konstytucję Piusa V³⁶, zarządzono, aby lekarze sprowadzeni do chorych,

³³ Conc. Trid., sess. 24, c. 2 de ref. matrim.

³⁴ Konst. Piusa IV *Iniunctum nobis* z 13 XI 1564 r.

³⁵ Konst. Pawła IV *Iniunctum nobis* z 14 VII 1555 r.

³⁶ Konst. Piusa V *Super gregem* z 8 III 1566 r.

przed przystąpieniem do leczenia, przypominali pacjentom aby odprawili spowiedź.

2. W artykule 14 – *Beneficiorum ratio*, przypomniano uczestnikom synodu, że zrzeczenie się urzędu kościelnego ma dokonać się na ręce ordynariusza z zachowaniem przepisów konstytucji Piusa V³⁷.

2.3. Statuty synodów prowincjalnych

Prawodawca synodalny sześć razy powołał się na uchwały synodów prowincjalnych:

1. W okólniku konwokacyjnym prawodawca synodalny powołuje się na statuty synodów prowincjalnych, zobowiązujące biskupów do odbywania synodów diecezjalnych w określonych i zarządzonych okresach czasu. Choć prawodawca nie wymienił wprost synodu, z którego statuty pochodziły, to chodziło mu zapewne o synod piotrkowski arcybiskupa Jakuba Uchańskiego z 1577 r.³⁸

2. W artykule 3 – mówiąc o zakupieniu jednakowych mszałów, brewiarzy i innych ksiąg liturgicznych, synod odwołuje się do dekretu synodu prowincjalnego z 1577 r.³⁹.

3. Mówiąc w artykule 10 – o absolucji w godzinie śmierci, synod nawiązuje do uchwał synodu prowincjalnego z 1557 r.⁴⁰.

4. W artykule 12 – skierowanym przeciwko nadużyciom notariuszy, synod postanowił opublikować postępowanie procesowe przeciwko bezprawnie sprawującym urząd notariusza, zgodnie z uchwałami prowincjalnymi zawartymi w artykułach *De fide instrumentorum* i *De crimine falsi*⁴¹.

5. W artykule 15 – nakładając na opatów obowiązek odzyskania bezprawnie alienowanych dóbr kościelnych, prawodawca powołuje się na postanowienie synodu prowincjalnego z 1577 r.⁴².

6. W artykule 16 – w dyspozycji skierowanej do archidiaconów i dziekanów, aby dostarczyli sprawozdania ze swoich wizytacji i nazwiska kapłanów łamiących prawo, synod nawiązuje do uchwał synodu prowincjalnego warszawskiego z 1561 r.⁴³.

³⁷ Konst. Piusa V *Quanta Ecclesiae* z 1 IV 1568 r.

³⁸ Zob. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761. W: I. Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1981, s. 244-245.

³⁹ Tamże, s. 249.

⁴⁰ Tamże, s. 236-239.

⁴¹ Tamże, s. 181-182, 231.

⁴² Tamże, s. 108, 248.

⁴³ Tamże, s. 155-156.

3. Problematyka statutów

Treść statutów synodalnych biskupa Hieronima Rozrażewskiego stanowią liczne przepisy prawne i pouczenia duszpasterskie. Swoją problematyką obejmują bardzo szeroki zakres spraw należących do różnych dziedzin życia kościelnego. Uwzględniając aktualne potrzeby, prawodawca miał na uwadze zarówno wzrost poziomu życia duchowieństwa oraz jego działalności duszpasterskiej, jak również życia religijnego wiernych. Dokładniejsza analiza treści statutów upoważnia do wyodrębnienia kilku grup tematycznych: obrona wiary katolickiej, sprawowanie i przyjmowanie sakramentów świętych, inne formy kultu Bożego oraz czasy i miejsca święte, beneficja i obowiązki beneficjantów, urzędy diecezjalne, karność kapłańska, życie zakonne, seminarium duchowne, dobra doczesne Kościoła.

3.1. Obrona wiary katolickiej

Zgodnie z duchem postanowień Soboru Trydenckiego, statuty synodu biskupa Rozrażewskiego z 1586 r. zwróciły uwagę na bardzo ważną dziedzinę życia Kościoła, jaką na ówczesne czasy była obrona i troska o nieskazitelność wiary katolickiej. Art. 1 synodu, uchwalony na sesji pierwszej w dniu 3 września zobowiązał wszystkich zebranych na obradach do złożenia wyznania wiary i przysięgi posłuszeństwa papieżowi Sykstusowi V i jego następcom⁴⁴.

3.2. Sprawowanie i przyjmowanie sakramentów świętych

W art. 7, uchwalonym podczas drugiej sesji w dniu 4 września, prawodawca postanowił, że we wszystkich kościołach parafialnych, w bezpiecznym miejscu mają być przechowywane: Najświętszy Sakrament, oleje święte oraz woda chrzcielna, a klucz powinien posiadać tylko kapłan. Kapłanom zakazał opuszczać lub dowolnie zmieniać cokolwiek, co w każdym z sakramentów przynależy do jego istoty. Aby zaś przy udzielaniu sakramentów różnorodność obrzędów nie zrodziła zgorszenia wśród ludu Bożego, nakazano wszystkim posługiwać się księgą *Agenda sacramentalium*, wydaną przez biskupa Stanisława Karnkowskiego i wypełnić wszystko zgodnie z jej przepisami⁴⁵.

Sz szczególnie wiele uwagi na synodzie diecezjalnym z 1586 r. poświęcono sakramentowi małżeństwa. Podczas pierwszego dnia ob-

⁴⁴ Tamże, s. 99.

⁴⁵ Tamże, s. 111.

rad biskup Rozrażewski z przykrością stwierdził, że samowola niektórych osób świeckich, zwłaszcza szlachty a nawet duchownych doprowadziła do tego, że niektóre osoby zawierały małżeństwa w domach prywatnych. Małżeństwa te błogosławili, wbrew dekretem Soboru Trydenckiego⁴⁶, zarówno kapłani zakonni jak i diecezjalni, często zachęceni obietnicami i podarunkami, a czasem przymuszani, co prowadziło do błędów i nadużyć. Aby ten stan zmienić, prawodawca synodalny zabronił duszpasterzom błogosławić małżeństw nie swoich parafian oraz heretyków⁴⁷.

W celu zapoznania wiernych z soborową nauką na temat małżeństwa, duszpasterze otrzymali polecenie aby dekret Soboru Trydenckiego mówiący o małżeństwie⁴⁸ ogłaszać i wyjaśniać we wszystkich kościołach parafialnych⁴⁹.

Zanim duszpasterz pobłogosławił nowy związek małżeński, musiał najpierw przeprowadzić badanie kanoniczne stron. W trakcie tego badania, zgodnie ze statutami synodalnymi, miał zwrócić uwagę czy pomiędzy stronami nie istnieją przeszkody kanoniczne oraz czy dobrze znają modlitwę. Jako pasterz parafii, miał też zachęcać narzeczonych do zalecanego przez Sobór Trydencki zwyczaju przedślubnej spowiedzi i Komunii świętej⁵⁰.

W oparciu o dekret soborowy⁵¹ proboszczowie zostali zobowiązani, pod groźbą kary synodalnej, do posiadania specjalnej księgi, w której mieli zapisywać imiona i nazwiska zawierających małżeństwo, udzielającego ślubu oraz świadków, a ponadto dzień, miesiąc, rok i miejsce zawarcia małżeństwa⁵².

3.3. Inne formy kultu Bożego oraz czasy i miejsca święte

Jednym z poważniejszych problemów diecezji kujawskiej i pomorskiej, w czasie rządów biskupa Rozrażewskiego, był znaczny brak mszałów, brewierzy i innych ksiąg liturgicznych, które zgodnie z dekretem Soboru Trydenckiego⁵³ oraz dekretem synodu

---

⁴⁶ Conc. Trid., sess. 24, c. 1 de ref. matrim.

⁴⁷ *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 101.

⁴⁸ Chodzi tutaj o dekret *Tametsi* z sesji 24 odbytej 11 listopada 1563 r.

⁴⁹ *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 100.

⁵⁰ *Tamże*, s. 112-113.

⁵¹ Conc. Trid., sess. 24, c. 1 de ref. matrim.

⁵² *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 101.

⁵³ Conc. Trid., sess. 25 de ind. libr.

provincialnego Piotrkowskiego z 1577 r.⁵⁴, powinny być używane w czasie liturgii. Aby wyjść naprzeciw tym potrzebom i ułatwić ubogim kapłanom zakup niezbędnych ksiąg liturgicznych, uczestnicy synodu dobrowolnie zobowiązali się zapłacić składkę na ten cel⁵⁵.

3.4. Beneficja i obowiązki beneficjatorów

Jednym z najważniejszych postanowień Soboru Trydenckiego w dziedzinie duszpasterstwa był dekret nakładający na beneficjatorów zajmujących się duszpasterstwem obowiązek rezydencji⁵⁶, a także ściśle z nim związany dekret zakazujący kumulacji beneficjów⁵⁷.

W trakcie pierwszego dnia obrad uczestnicy synodu przedstawili stan swoich beneficjów. Wśród głównych problemów jakie wymienili były: bieda prebend, zajmowanie przez osoby świeckie ziemi, przychodów i dziesięcin kościelnych oraz toczące się z tego powodu spory sądowe, wreszcie różnorodne daniny jakie musieli składać proboszczowie. Z tych też powodów duchowieństwo prosiło biskupa, aby wystąpił do Stolicy Apostolskiej o dyspensę od zakazu kumulacji beneficjów⁵⁸.

Na polecenie biskupa Rozrażewskiego przed rozpoczęciem synodu archidiakoni przeprowadzili wizytację w swoich archidiakonatach. Ze sprawozdań z tychże wizytacji wynikało, że wielu kapłanów w diecezji kujawskiej i pomorskiej bez kanonicznego wprowadzenia na urząd sprawowało duszpasterstwo, udzielało sakramentów i nielegalnie zajmowało beneficja czerpiąc z nich dochody. Aby ten stan zmienić, synod w art. 13, uchwalonym po pierwszej sesji, zabronił kapłanom zajmować w przyszłości beneficja, zatrzymywać dotąd zajmowane, sprawować duszpasterstwo i udzielać sakramentów bez pozwolenia biskupa lub oficjała. Ci zaś, którzy w przyszłości zajęliby bezprawnie jakieś beneficjum, mieli zostać ukarani wykluczeniem z diecezji i innymi karami przewidzianymi przez prawo kanoniczne⁵⁹.

⁵⁴ I. Subera, *Synody prowincjonalne...*, dz. cyt., s. 249.

⁵⁵ *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 100.

⁵⁶ Conc. Trid., sess. 6, c. 2 de ref.; sess. 23, c. 1 de ref.; sess. 24, c. 12 de ref.

⁵⁷ Tamże, sess. 24, c. 17 de ref.

⁵⁸ *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 102.

⁵⁹ Tamże, s. 103-104.

3.5. Urzędy diecezjalne

W art. 1 uchwalonym podczas drugiego dnia obrad biskup Rozrażewski wskazał na godny pochwały zwyczaj, zgodnie z którym wszyscy proboszczowie dwukrotnie w ciągu roku zbierali się w miejscach wyznaczonych przez dziekana na kongregację dekanalną, gdzie dyskutowali o zagrożeniach, które trzeba usunąć z życia dekanatu, o trudnościach w pracy duszpasterskiej i o sprawach bieżących. W dalszej części tego artykułu biskup polecił dziekanom, aby w czasie tych kongregacji upominali po bratersku tych kapłanów, którzy dają zgorszenie, a odmawiających udziału w kongregacji karali grzywną w wysokości jednego florena. Nazwiska tych kapłanów, którzy pomimo upomnienia nie wykazywali poprawy, miały zostać dostarczone przez dziekana biskupowi lub jego wikariuszowi. Dziekani, którzy zaniedbywali nałożone na nich obowiązki, mieli zostać przez biskupa surowo ukarani⁶⁰.

W art. 2 biskup Rozrażewski przedstawił ujęty w trzy punkty szeroki zakres obowiązków dziekańskich.

1. Dziekani zostali zobowiązani do posiadania dokładnej znajomości granic swoich dekanatów oraz parafii, kościołów i miast przynależących do ich jurysdykcji.

2. Dwa razy w roku mieli zwoływać proboszczów lub ich komendatariuszy na kongregacje dekanalne i po odprawieniu Mszy świętej oraz wygłoszeniu do zebranych stosownej nauki, przewodniczyć obradom. Mieli też dziekani czuwać, aby wszystkie zarządzenia ordynariusza były oznajmione proboszczom i jak najlepiej zrealizowane, towarzyszyć wizytacji archidiakańskiej w swoich dekanatach i troszczyć się o prawidłowe wypełnienie wszystkich wizytacyjnych wskazań.

3. Ponadto dziekani mieli czuwać nad właściwym sprawowaniem sakramentów świętych na terenie ich dekanatów⁶¹.

W art. 3 prawodawca synodalny skupił swoją uwagę na licznych obowiązkach proboszczowskich.

Wszyscy proboszczowie w diecezji zostali zobowiązani do spowiadania się swojemu dziekanowi lub któremuś z kapłanów przez niego wyznaczonemu dwa razy w ciągu roku, tj. w okresie Adwentu

⁶⁰ Tamże, s. 105.

⁶¹ Tamże, s. 105-106.

i Wielkiego Postu. Jako szafarze sakramentów mieli obowiązek dokładnie poznać materię i formę poszczególnych sakramentów oraz posiadać intencję do właściwego ich udzielania, z największą zaś pilnością mieli zatroszczyć się aby dzieci nie umierały bez chrztu, a dorośli bez Komunii świętej i ostatniego namaszczenia.

W celu ograniczenia wpływu nauki protestanckiej na duchowieństwo prawodawca zabronił proboszczom czytać i przetrzymywać w swoich domach książki heretyckie, oraz polecił aby dołożyli wszelkich starań, by tego typu publikacje usunąć z domów swoich parafian. Aby dobrze wypełnić swój duszpasterski urząd każdy proboszcz powinien posiadać katechizm soborowy i księgi potrzebne do sprawowania sakramentów. Wpajając swoim parafianom podstawy pobożności chrześcijańskiej mieli proboszczowie postępować gorliwie i stosownie do wskazań biskupa.

Jednym z poważniejszych problemów było istnienie sporej grupy wędrownych księży, którzy nie posiadając jurysdykcji głosili kazania i udzielali sakramentów. Aby ten problem wyeliminować z życia diecezji, zakazano proboszczom dopuszczać, w swoich parafiach, do głoszenia słowa Bożego i udzielania sakramentów nieznanym im kapłanom, zwłaszcza podejrzanych o herezję lub niegodziwe życie, jeśli wpierrw nie przedstawiają odpowiedniego pisma wystawionego przez ordynariusza⁶².

3.6. Karność kapłańska

Wśród negatywnych zjawisk, które należało wyeliminować z życia diecezji były czary i zabobony. Dlatego też w art. 4, z drugiego dnia obrad, zabroniono duchownym podejmowania jakichkolwiek praktyk zabobonnych, co więcej kapłani zostali zobowiązani do usuwania tego typu zjawisk z życia prostego ludu. W czasie kazań duszpasterze mieli tłumaczyć ludziom, że głównym sposobem otrzymania Bożej pomocy nie są czary lecz szczerza modlitwa.

Prawodawca zwrócił uwagę kapłanom, aby trzymali się z dala od karczm, unikali pijaństwa, nie zmuszali nikogo do wspólnego picia celem sprawienia sobie przyjemności, unikali zabaw i zachowali zdrowy stan ducha. Na zewnątrz miały odznaczać duchownego tonsura, sutanna oraz unikanie zbytku.

---

⁶² Tamże, s. 107-108.

Celem ograniczenia zbytnej chciwości niektórych kapłanów, prawodawca przypomniał uczestnikom synodu wcześniejsze postanowienia, zabraniające – pod karą utraty beneficjum – żądania wygórowanych ofiar za udzielanie sakramentów.

Nakazał natomiast kapłanom odmawiać brewiarz, do czego zobowiązywały ich śluby zakonne lub posiadanie beneficjum⁶³.

3.7. Życie zakonne

W propozycjach biskupa na synod piętnasty punkt dotyczył wykroczeń zakonników przeciwko posłuszeństwu i rezydencji w domach zakonnych.

Szerzej problematyką życia zakonnego zajęto się w pierwszym dniu obrad. Debata nad reformą życia zakonnego była utrudniona, ponieważ postępując wbrew dekretom Soboru Trydenckiego i statutom prowincjalnym, przełożeni zakonnicy nie przybyli na obrady synodalne. Na początku obrad nad sprawami zakonnymi archidiaconi, dziekani i wiarygodni świadkowie przedstawili obraz życia zakonnego w diecezji kujawskiej i pomorskiej. Jasno z niego wynika, że w czasach biskupa Rozrażewskiego opaci lekceważyli biskupią jurysdykcję i ustanowione przez niego zarządzenia, doprowadzili do ruiny wiele budynków kościelnych, sprzedawali lasy i użytki rolne, uciskali poddanych, rozdawali pieniądze zakonne swoim krewnym, urządzali uczty, nie pielęgnowali pobożności, oddawali się pijaństwu, w swoich klasztorach i dobrach zakonnych popierali herezytyków, źle traktowali współbraci zakonnych, pod pretekstem egzempcji zakonnej nie pozwalali wysłannikom biskupa wizytować swoich klasztorów, na zgromadzeniach publicznych podburzali szlachtę przeciwko biskupowi, swoim proboszczom zakazywali uczestniczyć w kongregacjach dekanalnych i synodach oraz przyjmować od biskupa olej święty i listy pasterskie. Taka postawa opatów przyczyniła się do osłabienia dyscypliny zakonnej. Często w tym czasie byli wędrujący zakonnicy, którzy samowolnie opuszczali domy zakonne.

Po wysłuchaniu sprawozdań o stanie zakonów, postanowiono w art. 15 wszystkie te nadużycia przedstawić Stolicy Apostolskiej i zastosować się do jej rozstrzygnięć, z zachowaniem jednak ju-

---

⁶³ Tamże, s. 108-109.

rydykcji biskupa w tym co dotyczy jego władzy nad zakonnikami⁶⁴.

W drugim dniu obrad powrócono do tematyki zakonnej, poświęcając obowiązkom zakonników art. 5. W artykule tym nakazano wszystkim zakonnikom, zarówno przełożonym jak i podwładnym, aby zgodnie z przepisami prawa kanonicznego i swojej reguły uregulowali życie zakonne. Zostali oni również zobowiązani do noszenia stroju zakonnego, wystrzegania się wszystkiego co nie przystoi ich ślubom i godności, przesady w ubiorach, jedzeniu, picciu, ucztowaniu, itp. Jeśliby jacyś zakonnicy dopuścili się wykroczeń w tych sprawach, mieli zostać surowo ukarani przez swoich przełożonych.

Mając na celu poprawę dyscypliny zakonnej, rządca diecezji nakazał opatom, aby sumiennie realizowali wszystkie zalecenia przełożonych wizytujących klasztory. Natomiast prepozyci i gwardiani wszystkich klasztorów, w których przepowiadano słowo Boże i słuchano spowiedzi, zostali zobowiązani do corocznego stawienia się przed biskupem, jego wikariuszem lub oficjałem celem przeegzaminowania. Przełożeni zakonnicy mieli też czuwać nad właściwą formacją nowicjuszy⁶⁵.

3.8. Seminarium duchowne

Jednym z ważniejszych problemów diecezji za czasów biskupa Rozrażewskiego było zapewnienie odpowiednich środków materialnych na utrzymanie seminarium. Przedstawiciele kapituły katedralnej poinformowali biskupa o szczupłości swoich dochodów. Po rozważeniu jednak, jakie znaczenie dla życia diecezji ma seminarium duchowne, zadeklarowali się do przekazania części swoich dochodów na jego utrzymanie. Również pozostali kapłani zgodzili się do przekazania części swoich dochodów z beneficjów na potrzeby seminarium. Jedyne wysłannicy opatów nie chcieli nic zadeklarować. Widząc upór opatów, biskup Rozrażewski postępując w myśl dekretu Soboru Trydenckiego⁶⁶ oraz za zgodą zebranego na synodzie duchowieństwa, zobowiązał ich do przeznaczania dziesiątej części dochodów z opactw na potrzeby seminarium⁶⁷.

⁶⁴ Tamże, s. 104.

⁶⁵ Tamże, s. 109-110.

⁶⁶ Conc. Trid., sess. 23, c. 18 de ref.

⁶⁷ *Statuta synodalia...*, dz. cyt., s. 100.

3.9. Dobra doczesne Kościoła

Przygotowując w 1586 r. zagadnienia do obrad na pierwszy synod diecezjalny, za rzecz bardzo potrzebną dla diecezji uznał biskup Rozrażewski spisanie i umieszczenie w archiwum katedralnym praw, przywilejów i środków obronnych dotyczących budowy kościołów i korzystania z beneficjów⁶⁸.

W pierwszym dniu obrad synodalnych stwierdzono, na podstawie przedstawionych sprawozdań, że dochody z licznych dóbr kościelnych zmniejszyły się do tego stopnia, że nie wystarczyły na utrzymanie beneficjatorów. Taki stan dóbr kościelnych spowodowany był częstokroć niedbałością samych proboszczów. W wielu bowiem parafiach zaginęły dokumenty dotyczące praw i przywilejów. W celu dokonania zmiany tego niekorzystnego stanu rzeczy, prawodawca synodalny nakazał w art. 9 aby zostały spisane we wszystkich parafiach prawa, przywileje, akty erekcyjne i fundacje, które w jakikolwiek sposób mają związek z beneficjami i dobrami kościelnymi. Kopie tychże dokumentów, podpisane przez dziekana, miały być umieszczone w specjalnie do tego celu przeznaczonej księdze i strzeżone przez proboszcza. Natomiast oryginały dziekani mieli przekazać biskupowi lub jego wikariuszowi. W tym samym artykule dziekani zostali zobowiązani do sporządzenia wykazu dochodów kościelnych oraz dziesięcin wszystkich parafii należących do ich dekanatów⁶⁹.

W ustanowionym w drugim dniu obrad art. 13 zobowiązano wszystkich sprawujących w diecezji urzędy do odzyskania, o ile to możliwe, utraconych dóbr kościelnych.

Podczas zamiany dóbr kościelnych z osobami świeckimi częstym zjawiskiem, ze szkodą dla Kościoła, były oszustwa i fałszerstwa. Z tego też powodu, w powyższym artykule, prawodawca synodalny zabronił dokonywać zamiany dóbr kapitulnych, chyba że tego typu zamiana byłaby korzystna dla Kościoła.

Ponieważ niektórzy z wiernych nie chcieli wypłacać swoim duszpasterzom dziesięciny ze zboża oraz innych należności do czego – zdaniem synodu – zobowiązani byli na mocy prawa Bożego, dlatego zostali pod karą ekskomuniki, zobowiązani do wypłacenia wszystkich należności⁷⁰.

---

⁶⁸ Tamże, s. 99.

⁶⁹ Tamże, s. 102.

⁷⁰ Tamże, s. 113.

Zakończenie

Analizując synod diecezjalny biskupa Rozrażewskiego z 1586 r., można stwierdzić, że jego działalność była charakterystyczna dla rządców diecezji ówczesnego okresu, przed którymi stało zadanie ucieleśnienia w życiu Kościoła doniosłych postanowień Soboru Trydenckiego.

Interesującym zjawiskiem pozostaje fakt, że pomimo reformistycznego wymiaru synodu z 32 artykułów synodalnych ustanowionych w trakcie dwudniowych obrad tylko 11 miało charakter uchwał ustawodawczych, pozostałe były zarządzeniami administracyjnymi.

Poza intencjami reformistycznymi zmierzającymi do podniesienia poziomu życia religijno-moralnego oraz dyscypliny kościelnej kleru i wiernych, statuty synodalne miały służyć jeszcze innemu celowi, miały one stanowić aktualnie obowiązujący, praktyczny zbiór norm prawa diecezjalnego dla duchowieństwa, tym bardziej, że uwzględniały warunki i potrzeby lokalne oraz opierały się na postanowieniach trydenckich i obowiązujących przepisach prawa powszechnego. W tym celu dokonano dwukrotnie redakcji statutów synodalnych w 1588 i 1589 r.

Synod diecezjalny z 1586 r. stanowił ważny etap w procesie urzeczywistniania reformy trydenckiej w diecezji kujawskiej i pomorskiej. Następne synody biskupa Rozrażewskiego wyraźnie nawiązywały do artykułów ustanowionych na tym synodzie.

The synod of the Kujawy and Pomerania Diocese of 1586

Activities of Bishop Hieronim Rozrażewski has occurred in the time of initiation and realisation of the Tridentine Council resolutions. In the time of his administration in the diocese of Włocławek (named at that time Kujawy and Pomeranian) he had carried on seven synods. Three of them (in 1586, 1589 and 1590) were diocesan synods. The rest (in 1585, 1589, 1590 and 1598) included pomeranian archdeacon's district only. The most important of them is diocesa synod carried of 1586.

The content of the synodal statutes of Bishop Rozrażewski was constituted of numerous legal regulations and pastoral instructions. Its problems contained wide range of matters pertaining various fields of ecclesiastical life. More rigorous analysis of the content of the statutes entitles to differentiation of several thematic groups: defence of the catholic faith, administration and reception of the sacra-

ments, other forms of God's worship, times and holy places, benefices and the duties of the incumbents, the diocesan offices, the discipline of the clergy, monastic life, ecclesiastical seminary, church's property.

Bishop Hieronim Rozrażewski's synod carried of 1586 constituted very important stage in the process of realisation of the tridentine reforms in the Kujawy and Pomeranian diocese initiated by Bishop Stanisław Karnkowski.